

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

«СПЕКТРОМЕТРИЧНІ МЕТОДИ В РАДІОБІОЛОГІЇ ТА РАДІОЕКОЛОГІЇ»

Галузь знань	<i>09 – Біологія</i>
Спеціальність	<i>091 – Біологія та біохімія</i>
Освітня програма	<i>Радіобіологія</i>
Освітній рівень	<i>Доктор філософії</i>
Статус дисципліни	<i>Вибірковий</i>
Мова викладання	<i>Українська</i>
Курс / семестр	<i>III курс, 1 (2) семестр</i>
Кількість кредитів ЄКТС	<i>2 кредити ЄКТС</i>
Розподіл за видами занять та годинами навчання	<i>Лекції – 15 год. Практичні – 15 год. Самостійна робота – 30 год.</i>
Форма підсумкового контролю	<i>Залік</i>
Відділ	<i>Відділ структури ядра, ІЯД НАН України</i>
Викладач	<i>Желтоножський Віктор Олександрович, провідний науковий співробітник, д.фіз.-мат.н.</i>
Контактна інформація викладача	<i>zhelton@kinr.kiev.ua; +380-50-641-38-97</i>
Дні занять	<i>За розкладом</i>
Консультації	<i>За домовленістю з ініціативи здобувача, дистанційні</i>

Опис навчальної дисципліни, її мета, предмет вивчення та результати навчання

Мета навчальної дисципліни – розширити та поглибити знання реєстрації іонізуючого випромінювання, вивчення сучасних спектрометричних методів, що застосовуються в радіоекології, радіобіології та радіаційній медицині, та надбання практичних навичок.

Предмет навчальної дисципліни – спектрометричні методи визначення інкорпорованих радіонуклідів у біологічних об'єктах.

Компетентності

Інтегральна компетентність (ІК): Здатність розв'язувати комплексні проблеми в області радіаційної біології, екології, проводити науково-дослідницьку, інноваційну діяльність, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань, оволодіння методологією наукової та науково-педагогічної діяльності, проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність до освоєння і системного аналізу нових знань в предметній та суміжних галузях, формування системного наукового та культурного світогляду.

ЗК2. Здатність до критичного аналізу і креативного синтезу нових ідей, які можуть сприяти технологічному та соціальному прогресу, базованому на здобутих знаннях.

ЗК3. Здатність до вирішення комплексних науково-дослідних задач в професійній галузі, планування та здійснення дослідницької діяльності.

ЗК4. Здатність до формування гнучкого та логічного мислення, саморозвитку та самовдосконалення, адаптації до роботи в науковому колективі.

Фахові (спеціальні) компетентності (ФК):

ФК1. Здатність до самостійного освоєння фахових знань, сучасних наукових теорій і методів радіобіології, ефективного їхнього застосування при виконанні дисертаційного дослідження.

ФК3. Здатність застосовувати сучасні методи біологічного та радіобіологічного експерименту, відповідного математичного, статистичного аналізу результатів.

ФК9. Здатність застосовувати принципи радіаційного нормування та безпеки в роботі з джерелами іонізуючого випромінювання.

Програмні результати навчання:

ПРН1. Мати знання методології та проектування наукових досліджень, принципів системного підходу та аналізу при вирішенні наукових завдань в галузі біологічних наук, зокрема радіобіології. Обирати адекватні методи досліджень, інтегрувати існуючі методики та адаптувати їх для розв'язання наукових завдань при проведенні дисертаційного дослідження.

ПРН2. Використовувати сучасні інформаційні джерела національного та міжнародного рівня для оцінки стану вивченості об'єкту досліджень, актуальності наукової проблеми.

ПРН4. Здійснювати інформаційний пошук та комунікацію за науковою проблематикою, працювати з сучасними бібліографічними і реферативними базами даних, наукометричними платформами.

ПРН12. Нести персональну відповідальність за результат роботи, набувати та використовувати навички організаційної та інноваційної діяльності.

ПРН13. Здійснювати науково-дослідницьку, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність, дотримуючись наукової професійної етики, принципів академічної доброчесності та громадянської позиції.

ПРН14. Удосконалювати знання з обраної спеціальності, дотримуватися принципу “life-learning” – безперервного самостійного набуття знань та вмінь.

ПРН15. Самостійно, незалежно та відповідально приймати рішення щодо виконання індивідуальних наукових проектів, завдань, активно використовувати набуті під час навчання знання, вміння/навички та комунікаційні компетентності.

Після засвоєння матеріалу дисципліни аспірант повинен: знати прилади для дозиметричного контролю та апаратуру для спектрометрії; методи спектрометрії в радіоекологічних дослідженнях; принципи роботи сучасних спектрометрів: альфа-, бета-спектрометри; гамма і рентгенівські спектрометри; їх схожість і відмінності; переваги і недоліки спектрометрів різного типу; методику альфа-спектрометричних досліджень для визначення концентрацій атомів надважких елементів в об'єктах геобіоценозів, бета-спектрометричних досліджень і обмеження сфери їх застосування; гамма-спектрометрії натурних зразків навколишнього середовища; вимірювання фонового випромінювання; алгоритми автоматизованої обробки та розшифровки спектрів у сучасній спектрометрії; **вміти** здійснювати відбір проб для спектрометричних аналізів, пробопідготовку та виготовлення зразків для вимірювання, проведення γ -, β -спектрометричних вимірювань та їх обробку результатів аналізів; здійснювати статистичну обробку спектрів із метою отримання достовірної інформації про активність радіоактивних елементів, акумульованих в об'єктах навколишнього середовища; визначати площу піків повного поглинання і розраховувати питомі масові або об'ємні активності радіонуклідів у препаратах і вимірюваних зразках; документувати результати обробки спектрів і готувати свідоцтва радіаційної якості.

Передумови для навчання

Перелік попередньо прослуханих дисциплін / Знання, вміння, навички, якими повинен володіти здобувач, щоб приступити до вивчення дисципліни

Для успішного засвоєння дисципліни «Спектрометричні методи в радіобіології та радіоекології» аспірант повинен використовувати знання та вміння, набуті під час вивчення курсів із основ радіаційної безпеки, загальної радіобіології, радіоекології, розрахункової дозиметрії, фізичних основ радіаційної біології, радіоактивності та радіаційних і ядерних

технологій. Компетентності, знання, уміння та досвід, отримані при вивченні зазначеного курсу, є необхідними для вільного ознайомлення з науковою літературою та при виконанні відповідних науково-дослідних кваліфікаційних робіт.

Зміст навчальної дисципліни

Дисципліну структурно розділено на 2 розділи (модулі):

Розділ 1. Методи реєстрації радіоактивного випромінювання.

Розділ 2. Спектрометрія в радіоекології.

Матеріально-технічне (програмне) забезпечення дисципліни

ІЯД НАН України має у своєму розпорядженні матеріально-технічні ресурси для успішного засвоєння курсу дисципліни та виконання практичних завдань, зокрема: спеціалізовані та сертифіковані лабораторії, вимірювальне та аналітичне обладнання; навчальні приміщення та аудиторії, обладнані комп'ютерною та мультимедійною технікою, з доступом до мережі Інтернет.

Сторінка офіційного веб-сайту ІЯД НАН України з інформаційним пакетом щодо навчальних дисциплін	http://www.kinr.kiev.ua/aspirant
---	---

Рекомендовані джерела

1. Альфа-, бета- и гамма-спектроскопия: пер. с англ.: [в 4-х вып.] / под ред. К. Зигбана. – М.: Атомиздат, 1969.
2. Абрамов А.И., Казанский Ю.А., Матусевич Е.С. Основы экспериментальных методов ядерной физики. – М.: Энергоатомиздат, 1985. – 488 с.
3. Горн Л.С., Хазанов Б.И. Избирательные радиометры. – М.: Атомиздат, 1975. – 376 с.
4. Горн Л.С., Хазанов Б.И. Современные приборы для измерения ионизирующих излучений. – М.: Энергоатомиздат, 1989. – 232 с.
5. Дементьев В.А. Измерение малых активностей радиоактивных препаратов. – М.: Атомиздат, 1967. – 140 с.
6. Брегадзе Ю.И., Степанов Э.К., Ярына В.П. Прикладная метрология ионизирующих излучений. – М.: Энергоатомиздат, 1990. – 264 с.
7. Мухин К.Н. Экспериментальная ядерная физика: Физика атомного ядра. Свойства нуклонов, ядер и радиоактивных излучений. Уч. для вузов. – М.: Энергоатомиздат, 1993. – 376 с.
8. Левчук С. Довідник по основним методам визначення активності радіонуклідів. – К.: УкрНДІСХР, 2016. – 116 с.
9. Хомутинин Ю.В., Кашпаров В.А., Жебровская Е.И. Оптимизации отбора и измерений проб при радиоэкологическом мониторинге: Монография. – К.: УкрНИИСХР, 2001. – 160 с.
10. Авотин Ю.П. Практикум по радиоактивности: Учебное пособие.– М.: Высш. школа, 1974. – 210 с.
11. Кутлахмедов Ю.О. та ін. Основи радіоекології: Навч. посіб.– К.: Вища шк., 2003. – 319 с.
12. Эйзенбад М. Радиоактивность внешней среды. – М.: Атомиздат, 1967 (пер. с англ.). – 332 с.
13. Гродзинський Д.М. Радіобіологія: Підручник. – К.: Либідь, 2000.– 448 с.
14. Горбунов В.В., Товажнянский Л.Л., Омельченко Н.М. та ін. Радіоекологія. – Чернівці:

Зелена Буковина, 2005. – 199 с.

15. Сапожников Ю.А., Алиев Р.А., Калмыков С.Н. Радиоактивность окружающей среды. Теория и практика. – М., 2006. – 286 с.
16. Сахаров В.К. Радиоэкология: учебное пособие. СПб: издательство «Лань», 2006. – 320 с.
17. Шульц В., Уикер Ф. Радиоэкологические методы (пер. с англ.). – М.: Мир, 1985. – 312 с.
18. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). – К.: МОЗ, 1997. – 121 с.

Навчальний контент

Методика опанування навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Загальний методичний підхід до викладання навчальної дисципліни визначається як комунікативно-когнітивний та професійно орієнтований, згідно з яким у центрі освітнього процесу знаходиться аспірант – суб'єкт навчання і майбутній науковець.

Лекційні заняття

Розділ (модуль) 1. Методи реєстрації радіоактивного випромінювання.

Тема 1. Радіоактивність, види іонізуючого випромінювання та їх дозиметрія.

Лекція 1. Антропогенні джерела радіації природного середовища. Радіометрія, спектрометрія та радіохімія в радіоекологічних та радіобіологічних дослідженнях. Методи виявлення та реєстрації іонізуючих випромінювань, основні принципи детектування.

Тема 2. Методики та прилади визначення радіоактивності в об'єктах оточуючого середовища.

Лекція 2. Сучасні радіаційно-аналітичні методи, що використовуються для аналізу вмісту радіонуклідів в пробах навколишнього середовища. Відбір проб для радіоекологічного моніторингу.

Лекція 3. Загальна характеристика видів та класифікація приладів радіаційного контролю: дозиметри, радіометри, спектрометри. Апаратура для дозиметрії та радіометрії. Прилади для вимірювання потужності дози та щільності потоків. Стационарні прилади для дозиметричного і радіаційно-технологічного контролю. Техніка радіометричних вимірів, їх статистична обробка. Прилади для індивідуального дозиметричного контролю.

Лекція 4. Авторадіографічні методи реєстрації ядерного випромінювання.

Тема 3. Реєстрація радіоактивності сцинтиляційними детекторами.

Лекція 5. Загальна характеристика сцинтиляторів. Принцип дії сцинтиляційних детекторів, реєстрація радіоактивності сцинтиляційними детекторами. Використання сцинтиляційних детекторів як дозиметрів.

Розділ (модуль) 2. Спектрометрія в радіоекології.

Тема 4. Гамма-, бета- та альфа-спектрометрія.

Лекція 6. Спектрометри. Блок схеми сучасних спектрометрів: альфа-спектрометри; бета-спектрометри; гамма та рентгенівські спектрометри; їх схожість і відмінності; переваги та недоліки спектрометрів різного типу, роздільна здатність. Основні інформативні параметри енергетичних спектрів іонізуючого випромінювання: альфа-спектри; бета-спектри; гамма- та рентгенівські спектри.

Лекція 7. Основи гамма-спектрометрії. Взаємодія гамма-квантів з речовиною. Загальна характеристика детекторів. Основні інформативні параметри енергетичних спектрів гамма-випромінювання, точність вимірювання.

Лекція 8. Ідентифікація радіонуклідів методом гамма-спектрометрії. Теоретична основа роботи на γ -спектрометрі: калібрування спектрометра по енергії, набір спектра об'єкта досліджень, ідентифікація піків повного поглинання енергії та визначення їх площі, калібрування спектрометра по ефективності, набір спектра фону, розрахунок активності радіонуклідів. Ефективність реєстрації гамма-квантів, визначення абсолютної активності радіонуклідів.

Лекція 9. Бета-спектроскопія: реєстрація спектрів бета-частинок та їх аналіз. Проходження

бета-частинок через речовину.

Лекція 10. Радіохімічні методи визначення ізотопів плутонію та америцію в об'єктах оточуючого середовища з використанням альфа-спектрометрії.

Тема 5. Спектрометричні методи реєстрації α -, β -випромінювання в пробах без процедури радіохімічного виділення та аналізу радіонуклідів.

Лекція 11. Спектрометричний метод реєстрації активності ^{90}Sr в зразках без радіохімічного виділення.

Лекція 12. Спосіб одночасного оперативного вимірювання ^{90}Sr та ^{137}Cs в біооб'єктах малого розміру без використання радіохімії.

Лекція 13. Спектроскопічний спосіб реєстрації сумарної активності Pu по характеристичному випромінюванню U.

Практичні заняття

Заняття 1. Радіаційна безпека при роботі із радіоактивними речовинами та вимоги до облаштування радіобіологічних лабораторій. Правила роботи з радіоактивними речовинами.

Заняття 2. Загальні вимоги до відбору зразків навколишнього середовища (грунт та рослин). Лабораторна підготовка проб для спектрометричних досліджень.

Заняття 3. Ознайомлення з роботою переносних та стаціонарних приладів дозиметричного та радіометричного контролю. Вимірювання γ -фону в приміщеннях та на території за допомогою радіометра бета-гамма випромінювання РКС-20.03 «Прип'ять», СРП-68-01.

Заняття 4. Вивчення будови та принципу роботи приладів для індивідуального дозиметричного контролю.

Заняття 5. Ознайомлення з будовою та роботою γ -спектрометра. Калібрування спектрометра по енергії, ефективності, набір спектра фону. Робота з програмою обробки γ -спектрів Winspectrum.

Заняття 6. Проведення спектрометричних досліджень дослідних зразків, ідентифікація піків спектрів, розрахунок активності радіонуклідів.

Заняття 7. Ознайомлення з методикою вимірювань на бета-спектрометрі СЕБ-50 та його програмним забезпеченням.

Заняття 8. Проведення вимірювань вмісту ^{90}Sr , ^{137}Cs , ^{40}K в дослідних зразках без використання радіохімічного концентрування на бета-спектрометрі.

Заняття 9. Проведення підготовки та спектрометричних вимірювань біологічних зразків. Здійснення обробки спектрів та визначення вмісту та активності радіонуклідів. Обробка результатів вимірів радіоактивності.

Самостійна робота аспіранта

Самостійна робота здобувача наукового ступеня доктора філософії є основним засобом засвоєння навчального матеріалу у вільний від навчальних занять час, головна мета якої полягає у необхідності більш широкого охоплення та засвоєння тематики курсу з використанням різних джерел наукової інформації: підручників, періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни, ресурсів мережі Інтернет. Важливою складовою самостійної роботи студентів є виконання індивідуальних робіт, що має на меті: закріплення знань теоретичного курсу; набуття навичок опрацювання наукової літератури (монографій, наукових статей); набуття навичок пошуку матеріалів у спеціалізованих наукометричних базах.

Політика та контроль

Політика навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Система вимог, які викладач ставить перед аспірантом:

- правила відвідування занять: заняття проводяться відповідно до розкладу згідно з правилами, встановленими Положенням про організацію освітнього процесу в Інституті ядерних

досліджень НАН України (http://www.kinr.kiev.ua/aspirant/creat_ed_inet.pdf); відповідно до робочої навчальної програми дисципліни, бали нараховують за види навчальної активності згідно Уніфікованої системи оцінювання навчальних досягнень аспірантів (http://www.kinr.kiev.ua/aspirant/sys_test.pdf);

- політика щодо академічної доброчесності: Положення встановлює загальні моральні принципи, правила етичної поведінки осіб та передбачає політику академічної доброчесності для осіб, що працюють і навчаються в Інституті, якими вони мають керуватись у своїй діяльності, в тому числі при вивченні та складанні контрольних заходів з дисципліни «Спектрометричні методи в радіобіології та радіоекології»;
- при використанні цифрових засобів зв'язку з викладачем необхідно дотримуватись загальноприйнятих етичних норм.

Система оцінювання результатів навчання

Види контролю та система оцінювання результатів навчання

Поточний контроль: модульні контрольні роботи.

Підсумковий контроль: залік.

Рейтинг аспіранта з дисципліни складається з балів, які він отримує:

- 1) за модульні контрольні роботи;
- 2) за відповідь на заліку.

Система рейтингових балів.

- 1) Модульна контрольна робота. Ваговий коефіцієнт дорівнює 30 балів.

Максимальна кількість балів за контрольні роботи становить $2 \times 30 = 60$ балів.

Нарахування балів за контрольну роботу:

- «відмінно», повна відповідь (не менше 90 % потрібної інформації), 18-20 балів;
- «добре», достатньо повна відповідь (не менше 75 % потрібної інформації або незначні неточності), 15-17 балів;
- «задовільно», неповна відповідь (не менше 60 % потрібної інформації та деякі помилки), 11-14 балів;
- «незадовільно», незадовільна відповідь (менше 60 % потрібної інформації), 0 балів.

- 2) Залік. Нарахування балів за відповідь на заліку:

- повна відповідь (не менше 90 % потрібної інформації), 36-40 балів;
- достатньо повна відповідь (не менше 75 % потрібної інформації), 30-35 балів;
- неповна відповідь (не менше 60 % потрібної інформації), 24-29 балів;
- незадовільна відповідь (менше 60 % потрібної інформації), 0 балів.

Накопичування рейтингових балів з навчальної дисципліни «Спектрометричні методи в радіобіології та радіоекології»			
Вид навчальної роботи		Максимальна кількість балів	
Контрольна робота		60	
Залік		40	
Загальна кількість балів		100	
Відповідність шкали оцінювання ЄКТС національній системі оцінювання та ІЯД НАНУ			
Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену (іспиту), диференційованого заліку, курсового проекту (роботи), практики, тренінгу	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
75 – 81	C		
69 – 74	D	задовільно	
60 – 68	E	незадовільно	не зараховано
35 – 59	FX		
1 – 34	F		
<i>Більш детальну інформацію щодо компетентностей, результатів навчання, методів навчання, форм оцінювання, самостійної роботи наведено у Робочій програмі навчальної дисципліни, див. сайт ІЯД НАНУ.</i>			

Силабус затверджено на засіданні Вченої ради ІЯД НАНУ «05» липня 2023 р. Протокол № 6.